

Tomas, Agnieszka

Flasze gliniane z budowli komendantury w Novae

Studia i Materiały Archeologiczne 11, 157-164

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Agnieszka Tomas

Flasze gliniane z budowli komendantury w Novae

Niniejszy artykuł dotyczy znaleziska unikalnego zespołu ceramicznego odkrytego w trakcie eksploracji piwnicy hypokaustycznej jednego z pomieszczeń budynku sztabowego (*principia*) obozu legionowego w Novae (fig. 1, fig. 2) w latach 1997 i 1998. Znalezisko to zostało szczegółowo opracowane i opublikowane w roku 1999 (KOVALEVSKAJA, TOMAS, SARNOWSKI 1999). Poniższe uwagi są uzupełnieniem tej pracy.

Charakterystyka znaleziska i jego dokumentacja

W trakcie eksploracji wypełniska piwnicy hypokaustycznej pomieszczenia Bw *principia* (fig. 3) odkryto 42 naczynia zachowane w całości i setki fragmentów. Znajdowały się one w warstwie gruzu wraz z nielicznymi fragmentami innych naczyń i dużą ilością kości zwierzęcych (por. GREŻAK, PIĄTKOWSKA-MAŁECKA 1999). Na dnie piwnicy zalegała cienka warstwa lessu. W obu warstwach odkryto 18 monet, z których najpóźniejszą był *follis* Licyniusza z lat 313–314. Wypełnisko piwnicy hypokaustycznej jest datowane na wiek IV – pierwszą połowę V w. Datowania dokonano na podstawie stratygrafii pomieszczenia Bw i części bazyliki znajdującej się naprzeciw wejścia do niego.

Flasze zostały szczegółowo zadokumentowane poprzez: narysowanie w całości zachowanych naczyń, policzenie i zważenie fragmentów, opis gliny i wykonania naczyń. Na podstawie analizy tych danych stwierdzono, że do jamy zsypano około 300 naczyń dwóch typów (z długą i z krótką szyjką), wykonanych z takiej samej gliny, lecz wypalonych na jasnobłęzy i szary kolor, niezależnie od kształtu. Flasze z długą szyjką określono jako typ I, z krótką – jako typ II (fig. 4). Stwierdzono, że większość naczyń stanowią flasze typu II wypalone na kolor szary.

Artykuł jest rozwinięciem pracy magisterskiej pt. „Dzbanki i flasze z Novae” napisanej pod kierunkiem dr. hab. prof. UW Tadeusza Sarnowskiego, przedstawionej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego w 2000 r.

Uwagi do okoliczności znalezienia flasz z Novae

Oprócz wspomnianej piwnicy hypokaustycznej fragmenty flasz znaleziono na posadzce nie ogrzewanej części pomieszczenia Bw oraz w bazylice przy wejściu do pomieszczenia Bw. Ich obecność w tych dwóch miejscach jest oczywista, wzięwszy pod uwagę fakt, że flaszę zsypano do piwnicy hypokaustycznej jako śmieci, być może przywiezione z zewnątrz pomieszczenia, a nawet komendantury. Interesujące jest natomiast, że jeden wylew flasz (nr inw. 2865/ HB85) znaleziono także w *hypocaustum* jednego z pomieszczeń późnej budowli na terenie *scamnum tribunorum* (odc. X kw. 312/313, gł. 0,50 m)¹. Fragment ten wykonano z takiej samej gliny i wypalono na kolor szary. Jest to szyjka flaszki typu I (por. **fig. 5**). Niestety, brak bardziej szczegółowych informacji na temat miejsca i kontekstu znalezienia owego fragmentu. Wiadomo jedynie, że został odkryty razem z fragmentami ręcznie lepionych naczyń, pociskiem kamiennym, fragmentami szkła i przedmiotów z żelaza oraz fragmentem *mortarium*.

Uwagi do rodzaju gliny i technologii produkcji

Flaszki obydwu typów (z krótką i z długą szyjką) zostały wykonane z drobnoziarnistej, dobrze oczyszczonej gliny, z dużą domieszką miki, mniejszą domieszką wapienia i piroksenu oraz śladową domieszką tłuczni ceramicznego. Widoczne w przełomie liczne, drobne pęcherzyki powietrza są najprawdopodobniej świadectwem wypału w niskiej temperaturze (SHEPARD 1976: 126).

Jakość gliny naczyń jasnobezowych jest nieznacznie gorsza od gliny naczyń szarych. Gлина wypalona na jasnobezowy kolor jest sypka; powierzchnia naczyń nierówna, a przez to lekko szorstka. Naczynia wypalane na szary kolor są wykonane z tłustszej gliny, a ich powierzchnia jest wygładzona w części przydennej. Wygładzenie zostało wykonane przed wypałem.

Problemy pochodzenia i analogii flasz

Z podobnego rodzaju gliny i w podobny sposób są wykonane inne naczynia z Novae datowane na wiek IV – połowę V w. Są to naczynia wypalane najczęściej na szary lub szarobrazowy kolor, z wygładzoną powierzchnią, czasem pokryte ornamentem gładzonym w postaci zygzaków lub linii falistych. Ceramika ta jest umownie określana w literaturze jako „ceramika federacka” (*foederati* ware) lub ceramika z dekoracją gładzoną (*einglätterter Dekor*). (BÖTTGER 1967: 299 sq.; 1982: 37, tab. 31; FALKNER 1999: 111–112; GRÜNEWALD 1983: 58; GRÜNEWALD, PERNICKA 1979: 74–81; KUZMANOV 1987: 111–118; 1991: 114, tab. 29; 1992: 205–220). Jej pojawienie się na terenach naddunajskich łączy się z przybyciem plemion gockich sprzymierzonych pod koniec IV w. z cesarstwem rzymskim (*foederati*). Identyfi-

¹ Możliwość obejrzenia i zadokumentowania flaszki zawdzięczam p. E. Genczewej, której serdecznie dziękuję.

kacja etniczna tego rodzaju ceramiki, a zatem i flasz, jest dyskusyjna. Faktem jest, że datowanie flasz uzyskane na podstawie kontekstu archeologicznego (IV wiek – początek V wieku) zgadza się z datowaniem tzw. ceramiki federackiej.

Bardziej interesujący jest fakt, że zarówno w materiale ceramicznym z Novae, jak i z bliższych i dalszych okolic, nie udało mi się dotąd znaleźć przekonujących analogii do kształtu flasz obydwu typów. Jediną zadawalającą analogią jest fragment naczynia z Golemanovo Kale (Sadovec), (KUZMANOV 1992: 213, tab. 72. 14) (fig. 6), które można datować na okres funkcjonowania umocnionego osiedla rzymskiego (IV wiek – pierwsza połowa V wieku). Kształt przypomina flasze z Novae, jednak w publikacji materiału z Sadovec brak opisu gliny. Podobny kształt ma także naczynie z brązu pochodzące z Panonii (RADNOTI 1938: tab. XII, 67; XL, IV, 8) (fig. 7) oraz dwa naczynia szklane datowane na początek IV wieku (ISINGS 1967: Form 103, Form 129), (fig. 8).

Skróty użyte w artykule

BÖTTGER

1967 B. Böttger, *Die Keramikfunde aus dem Kastell Iatrus*, Klio 48, p. 289–316.

1982 B. Böttger, *Die Gefäßkeramik aus dem Kastell Iatrus*, in: G. von Bülow, D. Schieferdecker, H. Heinrich eds., *Iatrus-Krivina, Spätantike Befestigung und frömmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau, Band II (Ergebnisse der Ausgrabungen 1966–1973)*, Berlin, p. 33–148.

FALKNER

1999 R.K. Falkner, *The pottery*, in: A. G. Poulter, R. K. Falkner, J. D. Shepherd, *Nicopolis ad Istrum: A Roman to Early Byzantine City. The Pottery and Glass*, London 1999, p. 55–295.

GRÜNEWALD

1983 M. Grünewald, *Die Funde aus dem Schutthügel des Legionslagers von Carnuntum* [Der römische Limes in Österreich vol. XXXII], Wien 1983.

GRÜNEWALD, PERNICKA

1979 M. Grünewald, E. Pernicka, *Die Gefäßkeramik des Legionslagers von Carnuntum, (Grabungen 1968–74)* [Der römische Limes in Österreich vol. XXIX], Wien 1979.

GRĘZAK, PIĄTKOWSKA-MAŁECKA

1999 A. Gręzak, J. Piątkowska-Malecka, *Szczątki zwierzęce z principia w Novae z IV w. n. e.*, Novensia 12, p. 99–106.

ISINGS

1967 C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen–Djakarta 1967.

KUZMANOV

- 1987 G. Kuzmanov, *Ceramica del primo periodo bizantino a Ratiaria*, in: *Atti del Convegno internazionale sul Limes (Decennalia Ratiariensia, Vidin 1985)*, Ratiariensia 3–4, 1987, p. 111–118.
- 1991 G. Kuzmanov, *Ein spätantikes Wirtschaftsgebäude*, in: G. von Bülow, D. Schieferdecker, H. Heinrich eds., *Iatrus–Krivina, Spätantike Befestigung und frömmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau, Band IV (Ergebnisse der Ausgrabungen 1975–1984)*, Berlin, p. 60–126.
- 1992 G. Kuzmanov, *Die lokale Gefässkeramik*, in: *Die spätantike Befestigungen von Sadovec: Ergebnisse der deutsch-bulgarisch-österreichischen Ausgrabungen 1934–37*, S. Uenze ed., München 1992, p. 201–222.

KOVALEVSKAJA, TOMAS, SARNOWSKI

- 1999 L. Kovalevskaja, A. Tomas, T. Sarnowski, *Flasze gliniane z principia w Novae*, *Novensia* 12, p. 107–126.

RADNOTI

- 1938 A. Radnoti, *A Pannóniai Római Bronzedények* [Dissertationes pannonicae, II, 6], Budapest.

SARNOWSKI

- 1999 T. Sarnowski, *Die Principia von Novae im späten 4. und frühen 5. Jh.*, in: *Der römische Limes an der unteren Donau von Diokletian bis Heraklios. Konferenz in Svištov 1.–5. September 1998*, Sofia – Berlin 1999, p. 57–63.

SHEPARD

- 1976 A.O. Shepard, *Ceramics for Archaeologist*, Washington.

Clay flasks from legionary headquarters building in Novae

ABSTRACT

The unique finding of clay flasks was discovered in the Roman legionary fortress and early Byzantine city of Novae on Danube (Moesia Inferior).

Forty two complete flasks and fragments of another 250 were found in one of the rooms (Bw) in principia. Stratigraphic data together with coins found under and in the deposit layer give the date of deposit to the late 4th or first half of the 5th century AD. The clay and technology is similar to other vessels from Novae dated to 4th – half of 5th century. This kind of pottery is called in literature ceramics with “einglätteter Dekor” and usually interpreted as pottery connected with Gothic tribes.

(Trad. A. Tomas)

Fig. 1. Dolny bieg rz. Dunaj i położenie geograficzne Novae

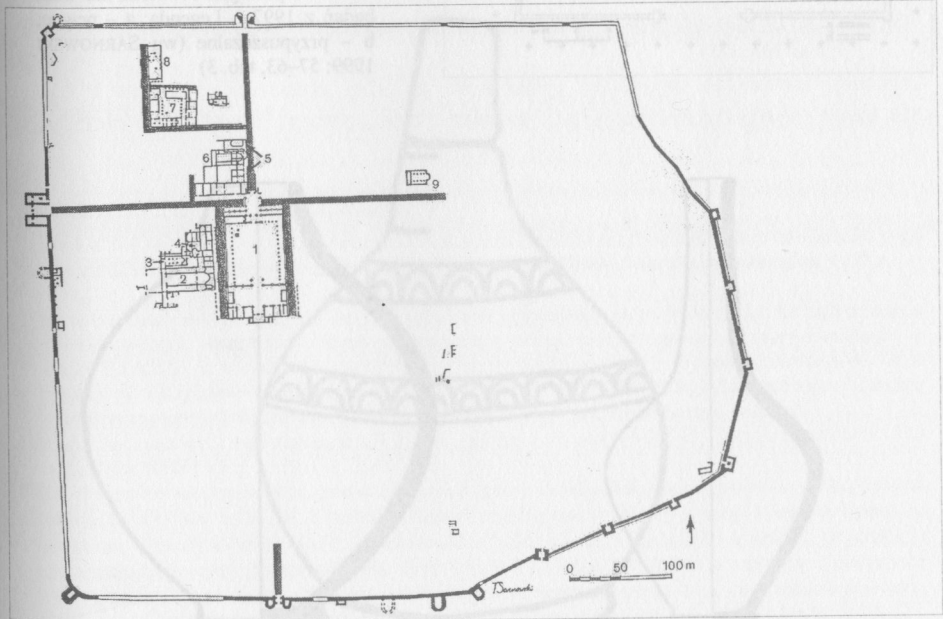

Fig. 2. Novae od IV do VI w. n.e.: 1 – budowla centralna, 2 – katedra, 3 – bazylika mniejsza, 4 – termy i rezydencja biskupia, 5 – budowla z dziedzińcem (IV w.), 6 – kościoły (V i VI w.), 7 – willa perystylowa, 8 – spichlerz, 9 – kościół (wg SARNOWSKI 1999: 57–63, tab. 2)

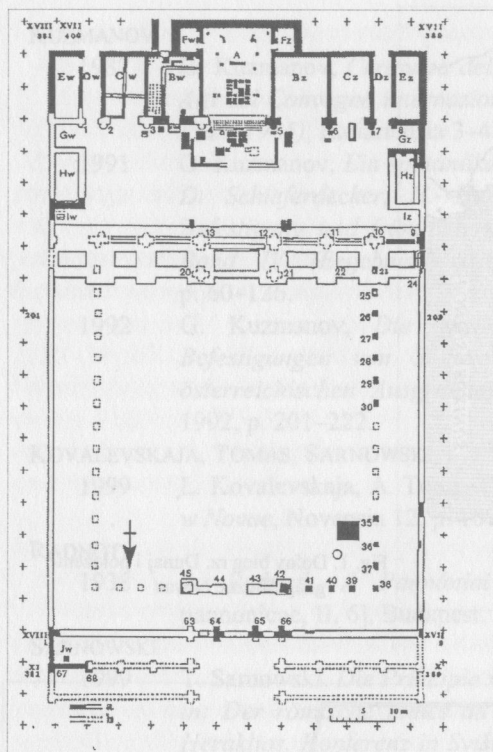

Fig. 3. Komendantura obozu legionowego w Novae na początku IV wieku n.e. Stan badań z 1997 r. Legenda: a – pewne; b – przypuszczalne (wg SARNOWSKI 1999: 57–63, tab. 3)

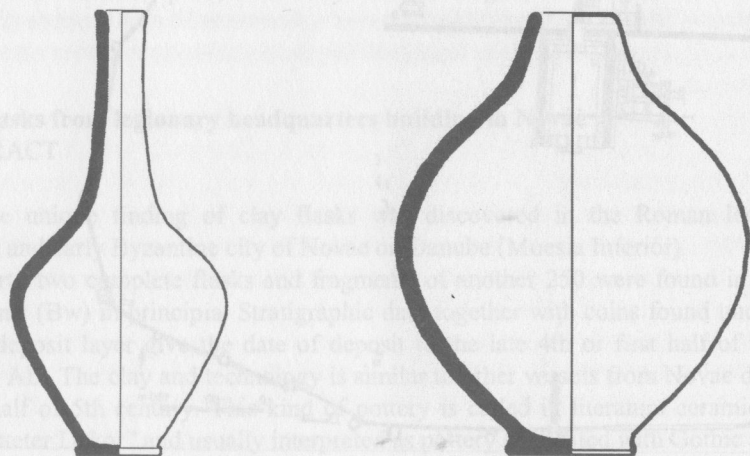

Fig. 4. Flaszki z pomieszczenia Bw *principia* w Novae: A – typ I, nr inw. 186/98w/1, wys. 24,6 cm, B – typ II, nr inw. 186/98w/2, wys. 16 cm (rys. L. Kovalevszkaja, R. Chowaniec, A. Tomas)

Fig. 5. Wylew flaszki z hypokaustum jednego z pomieszczeń na terenie *scammum tribunorum* w Novae. Nr inw. 2865/HB85, zach. wys. 7 cm (rys. A. Tomas)

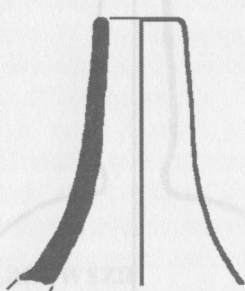

Fig. 6. Wylew flaszki z Golemanovo Kale (Sadovec). Zach. wys. 5 cm (wg KUZMANOV 1992: 201–222, tab. 72, 14)

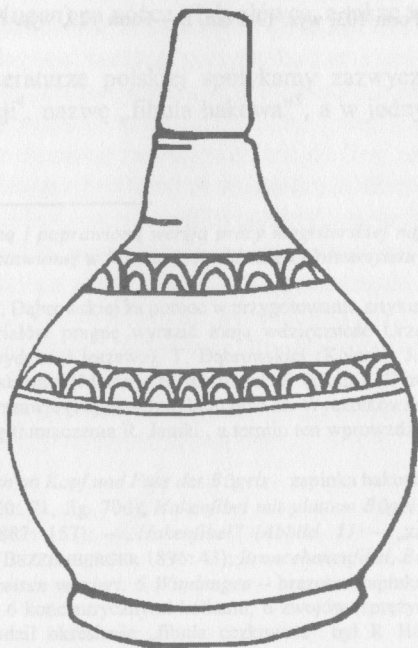

Fig. 7. Flaszka z brązu. Wys. ok. 16 cm (wg RADNOTI 1938: tabl. XII, 67 i XL, IV, 8)

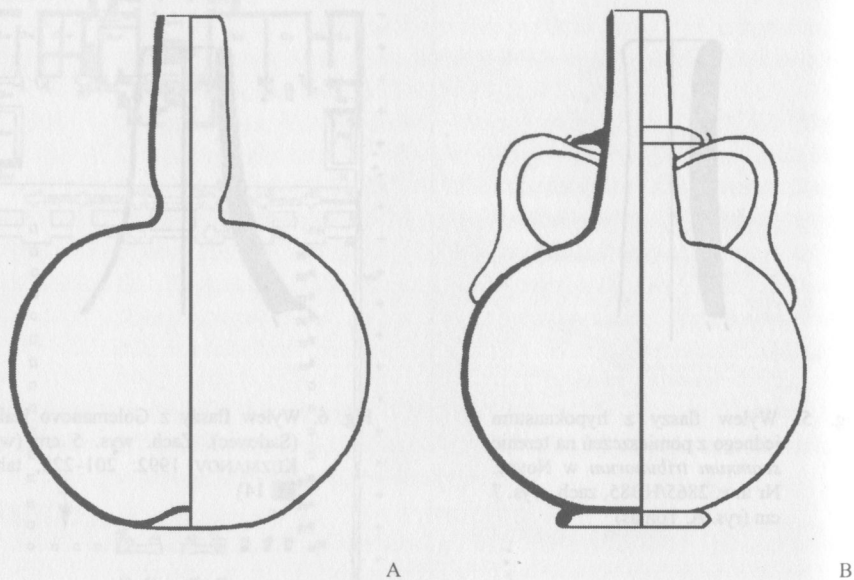

Fig. 8. Flaszki szklane: A – Form 103, wys. 13,5 cm, B – Form 129, wys. 17,5 cm (wg ISINGS 1967: Forms 103, 129)

Fig. 7. Flaszki szklane: A – Form 103, wys. 13,5 cm, B – Form 129, wys. 17,5 cm (wg ISINGS 1967: Forms 103, 129)